

**EKSPERTYZA KONSERWATORSKA
XVII WIECZNEGO POZYTYWU DAVIDA KUCZNERA
Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. AP. PIOTRA I PAWŁA
W SZKLARACH GÓRNYCH**

1. Identyfikacja instrumentu.

- właściciel: Parafia p.w. *Św. Ap. Piotra i Pawła* w Szklarach Górnych
- dekanat: Chocianów.
- miejsce: kościół parafialny p.w. *Św. Ap. Piotra i Pawła* w Szklarach Górnych
- liczba głosów: 3
- budowniczy: David Kuczner
- data budowy: 1675

- data przebudowy -----
- lokalizacja: Legnicka Kuria Biskupia w Legnicy - depozyt

2. Opis inwentaryzacyjny

- Szafa prospektowa (fot. nr 1)

Szafa prospektowa wykonana jest w formie prostopadłościennej skrzyni ustawionej na części cokołowej pozytywu. Część frontowa instrumentu jest jedną, z dwóch największych płaszczyzn prostopadłościennej szafy. Zaplanowana jest w formie skromnie ozdobionego prospektu. W jego architektonice wyróżnić można dwie części: część piszczałkową oraz część zwieńczeniową. W centralnej części wyeksponowane jest pole piszczałkowe o linii prostej. Ujęte jest ono prostokątną ramą wykonaną z profilowanych listew i ozdobioną w dolnej części dwiema wolutami ze stylizowanymi liśćmi. Frontową część pozytywu zdobi 26 puncowanych, cynowych piszczałek. Ozdobne guzy liczbie 3 odcisnięte są na korpusach nad wargą górną oraz w podobnej liczbie na nogach. Piszczalki prospektowe ustawione są chromatycznie, najwyższa, dwustopowa piszczałka umieszczona jest przy lewej krawędzi prospektu. Całe pole piszczałkowe wypełnione jest piszczałkami należącymi do głosu Principal 2’.

W prawym górnym rogu ramy frontu umieszczona jest ażurowa dekoracja o powierzchni zbliżonej kształtem do trójkąta (wymiary boków w świetle ramy frontu: 497 x 433 x 240 mm). Wypełnia ona pustą przestrzeń nad zmniejszającymi się ku prawej krawędzi prospektu, korpusami piszczałek. Dekoracja jest imitacją motywów roślinnych. Ilustruje pędy, liście oraz owoce winogron. Na tle splotów roślinnych namalowany jest postać ptaka-papugi z czerwono-niebieskimi piórami. Całość ażurowej przesłony wykonana jest w technice *papier mache*. Warstwa malarska ma oryginalną fakturę i wyraźną kolorystykę. Całość wymaga jednak gruntownej konserwacji. Części wykonane z masy mają drobne ubytki oraz rozwarstwienia. W warstwie malarskiej widoczne są odpryski.

Ważnym elementem dekoracyjnym prospektu jest część zwieńczeniowa. Wykonano ją w formie nastawy. Część zwieńczeniowa oddzielona jest od pola piszczałkowego i pozostałych ścian szafy pozytywu za pomocą wydatnego, profilowanego gzymsu ze złożonymi kroksztynami. Dolna część nastawy wykonana jest w formie cokołu, który jest przedłużeniem całej szafki prospektowej. Część frontowa cokołu ma trzy prostokątne wycięcia. Podłużne, środkowe wycięcie o wymiarach: 430 x 50 mm na obu końcach jest zaokrąglone. Przykrywa je dekoracja wykonana w formie metalowej, malowanej kratki. Symetrycznie, na obu przeciwległych końcach rozmieszczone są dwa pozostałe wycięcia o jednakowych wymiarach: 109 x 73 mm. Lewe wycięcie uzupełnione jest oryginalną, malowaną dekoracją *papier mache*, prawe wypełnia ażurowa, metalowa płytina, na której namalowane są motywy roślinne. Dekoracja prawego wycięcia jest najprawdopodobniej późniejszym uzupełnieniem. Technika *papier mache* przyozdobione zostało także wycięcie o wymiarach: 163 x 98 mm, które znajduje się także na prawym boku cokołu. Lewy nie ma wycięcia, pozbawiony wszelkich ozdób. Górna część cokołu nastawy zwieńczona jest przykryciem o przekroju krzywej koszowej. Wypukłość samego przykrycia oddziela od cokołu złożony profilowany gzyms.

Całość prospektu wieńczy, wpisana w trójkąt, rzeźbiarsko – snycerska dekoracja zdobiona ornamentem. Jest to ornament chrząstkowo-małżowinowy o motywie dekoracyjnym składającym się z trawestowanej chrząstki z uwypuklonymi guzami oraz z małżowiny usznej. Detal ten jest w całości polichromowany, utrzymany w kolorze seledynowej zieleni i złota.

Tylna ściana szafy prospektowej przyozdobiona jest tylko okalającym cały pozytyw gzymsem z kroksztynami. W dolnej części ściany, tuż nad końcami miechów, znajduje się prostokątne wycięcie o wymiarach: 665 x 213 mm. Odsłania ono labia drewnianych piszczałek głosu Floete Maior 8’, które ściśle przylegając do siebie tworząc rząd na całej szerokości wycięcia.

Do boków szafy przymocowane są metalowe, ręcznie kute uchwyty, które służą do przenoszenia instrumentu. Zewnętrzny wygląd metalu zachował barwę „starego żelaza”.

- Klawiatura (fot. nr 3)

Klawiatura pozytywu wbudowana jest w dolną część frontu szafki prospektowej. Klawisze przyklejone są jednym końcem do poprzecznej listwy łączącej całość w jeden zespół za pomocą twardo wyprawionych sprężystych skórek. Skala klawiatury pozytywu ma następujące rozmiary: 1C – 5C. Liczba wszystkich klawiszy wynosi 45, pierwsza oktawa jest tzw. „oktawa krótką”. Klawiatura pozytywu wykonana jest z drewna cisowego, klawisze diatoniczne barwione są na kolor ciemnobrązowy. Na klawiszach chromatycznych naklejone są na wierzchu klocki wykonane z czarnego dębu. Cała klawiatura jest oryginalna, jej stan zachowania dobry. Jeden z klocków jest aktualnie odklejony, część klawiszy ma ubytki w postaci otworów powstałych na skutek czynnego działania drewnojada. Klawiatura po gruntownej konserwacji i wyregulowaniu, ponownie może spełniać pierwotnie powierzone jej funkcje.

- Traktura

Pozytyw ma mechaniczną traktutę klawiatury i registratury. Traktura klawiatury wykonana jest w możliwie najprostszy sposób. Składa się z dwu zasadniczych elementów: klawiszy i prostokątnych kołeczków. Każdy klawisz stanowi dźwignię jednoramienną. Górne końce drewnianych kołeczków umieszczone są pionowo bezpośrednio pod klawiszami. Do dolnych końców zamocowane są mosiężne pręty, które przechodzą przez otwory do komory klapowej. Końce prętów opierają się na klapach zamykających kancele tonowe.

Traktura registratury. Włączanie głosów odbywa się przez wysunięcie odpowiednich zasuwek. Do przesuwania zasuwek służą drewniane uchwyty – manubria. Wykonane są w bardzo prosty sposób: wystające z prawej strony płaskie końce zasuwek są jedynie lekko wyprofilowane na końcach w formie poprzecznego wyżłobienia. Na skutek występującego tarcia, poruszanie zasuwek w chwili obecnej nie jest możliwe.

Stan zachowania wszystkich elementów traktury jest dobry, po dokonaniu konserwacji mogą być doprowadzone do stanu pełnej sprawności.

- Miech (fot. nr 1)

Integralną częścią pozytywu jest zespół dwóch miechów klinowych. Miechy umieszczone są tuż za tylną ścianą szafki prospektowej, nie mają osobnej obudowy. Każdy z miechów zbudowany jest z dwóch jednakowych, drewnianych płycin o wymiarach: 670 x 330 mm. Płycina dolna połączona jest ukośnie na sposób stały z blatem podstawy – stołu. Płycina górna jednym bokiem złączona jest za pomocą zawiasów z płyciną dolną. Przeciwnieległe krawędzie obu miechów mają specjalne uchwyty do podnoszenia w płaszczyźnie pionowej.

Pozytyw właściwy wraz z miechami ustawiony jest na specjalnej podstawie, która wykonana jest w formie stołu. Element ten jest integralną częścią całej architektoniki instrumentu. Spełnia on w pierwszej kolejności funkcje statyczno-konstrukcyjne. Zbudowany jest z prostokątnego, drewnianego blatu o wymiarach: 1063 x 685 mm, który wsparty jest na czterech wygiętych i profilowanych nogach. Stabilność stołu wzmocniona jest podłużnymi, klinowanymi z dwóch końców listwami.

- Wiatrownica

Instrument ma wiatrownicę klapowo – zasuwkową. W skład wiatrownicy wchodzi: korpus, komora powietrza z zaworami klapowymi, trzy zasuwki oraz jeden kloc dla wszystkich głosów. Korpus wiatrownicy ma następujące wymiary: 805 x 699 x 240 mm. Wiatrownica zbudowana została w kształcie prostokątnej skrzyni, której obudowę stanowi rama nośna wykonana z drewna dębowego, sklejana i czopowana na narożach. Jej wnętrze jest podzielone na

45 poprzecznych kanałów. Od góry, na całej powierzchni skrzyni, przyklejona jest dębowa deska, w której wywiercono otwory ułożone w dwóch rzędach równoległych do dłuższego boku wiatrownicy. Pomiędzy podłużnymi listwami przytwierdzonymi do górnej deski wiatrownicy ułożone są trzy zasuwki zamykające poszczególne glosy pozytywu. Całość przykryta jest od góry grubym, drewnianym kłocem. Cała wiatrownica wraz z wymienionymi elementami jest oryginalna. Jedynie dolna deska wiatrownicy wymieniona została podczas prac konserwatorskich w 1910 r. Bardzo ważnym szczegółem są zachowane sygnatury umieszczone w komorze powietrza oraz inskrypcja odsłaniająca tajemnicę pochodzenia instrumentu. Treść napisu jest następująca: „Davit Kuczner ffecit 1675”. Stan zachowania wiatrownicy jest dobry. Wymaga gruntownej konserwacji wszystkich elementów.

▪ Opis inwentaryzacyjny głośów

Pozytyw został zaplanowany i wykonany jako instrument trzygłosowy, Nazw głośów nie wypisano przy manubriach ani na piszczałkach. Podane niżej nazwy zostały zaproponowane przez autora na podstawie budowy i menzur piszczałek oraz praktyki nazywania głośów organowych w XVII w. z uwzględnieniem typowych rozwiązań dla Śląska.

Dyspozycja głośów:

Manual *C, D, E, F, G, A – c³* (45 klawiszy)

1.	Flaut maior	8'
2.	Flaut minor	4'
3.	Principal	2'

Flaut maior 8'

1. Materiał: drewno jodłowe i świerkowe
2. Budowa piszczałek:
Korpusy: prostopadłościennie
Strojenie: szpunte
Wycięcie: wąskie, wysokie
3. Liczba piszczałek: zachowanych: 45, brakujących: -

Głos rozmieszczony jest w dwóch rzędach bezpośrednio przy tylnej ścianie szafki prospektowej. Wszystkie piszczałki ustawione są w pozycji pionowej na jednym kłocu. Głos jest kompletny, liczy 45 piszczałek, wszystkie zachowane są w bardzo dobrym stanie. Przy tylnej ścianie ustawionych jest w pierwszym rzędzie 15 największych piszczałek. Dziewięć spośród nich to piszczałki gierowane. Labia pierwszego rzędu odwrócone są w kierunku tylnej ściany. Widoczne są od zewnątrz przez specjalnie wycięty na odpowiedniej wysokości prostokątny otwór. Piszczałki pierwszego rzędu ustawione są w układzie chromatycznym, największa piszczałka znajduje się po lewej stronie. Pozostałe piszczałki tego głosu tworzą drugi rząd w kierunku wnętrza instrumentu. Ustawione są również w układzie chromatycznym, jednak największa piszczałka w tym rzędzie stoi najbliżej prawej krawędzi. Labia skierowane są do wnętrza instrumentu. Wszystkie piszczałki w obu rzędach umieszczone są bardzo blisko siebie, wypełniając w ten sposób bardzo szczelnie mały zasób przestrzeni wewnątrz szafki prospektowej. Piszczałki wykonane są z drewna jodłowego i świerkowego. Korpusy są prostopadłościennie, każda piszczałka ma jednakową grubość ścian. Stwierdza się nieliczne

ślady czynnego działania drewnojadów. (fot. nr 2)

Flaut minor 4'

1. Materiał: cyna
2. Budowa piszczałek:
 - Korpusy: cylindryczne, kryte
 - Strojenie: korygowanie stroju przez formowanie górnej krawędzi korpusu
 - Wycięcie: szerokie, wysokie, długie baczki
3. Liczba piszczałek: zachowanych: 16, brakujących: 29

Wszystkie piszczałki głosu *Flaut minor 4'* umieszczone są wewnątrz instrumentu, w jego środkowej części. Ustawione są pionowo, pomiędzy dwoma z trzech istniejących głosów. Piszczałki ustawione są w sposób nieregularny: największe w części centralnej, mniejsze są z obu stron. Rozmieszczenie ich podyktowane jest racjonalnym wykorzystaniem małej przestrzeni pomiędzy pozostałymi głosami. Po prawej stronie skupione są piszczałki najmniejsze. Cały głos wykonany jest z metalu. Labia skierowane są w różnych kierunkach, ale w taki sposób, by piszczałka mogła poprawnie generować dźwięk. Zaplanowane i stałe położenie labii zabezpiecza specjalnie wykonane nadlutowanie w dolnej części korpusu lub na nogach. Wchodzi ono w małą szczelinę wyciętą na obwodzie otworów znajdujących się w ławeczkach. Stabilne położenie piszczałek gwarantuje również przymocowanie ich do zawieszaków za pomocą uchwytów przylutowanych do korpusów. Z całego kompletu 45 piszczałek zachowało 16 największych. Tworzą one następującą skalę: $c - g^1$. Pozostałe, w liczbie 29 należy zrekonstruować. Braki w obsadzie głosu obejmują skalę: $gis^1 - c^4$. Zachowane piszczałki wykonane są z dobrej gatunkowo cyny, wszystkie mają metalowe nasadki (czapki). Korpusy cylindryczne, wycięcie szerokie i wysokie, z dwóch stron przylutowane są wysokie baczki. Serca piszczałek mają nacięcia. Korpusy oraz nogi mają liczne uszkodzenia mechaniczne w postaci wgnieceń i wykrzywień. (fot. nr 4)

Principal 2'

1. Materiał: cyna
2. Budowa piszczałek:
 - Korpusy: cylindryczne, otwarte
 - Strojenie: korygowanie stroju przez formowanie górnej krawędzi korpusu
 - Wycięcie: szerokie, wysokie
3. Liczba piszczałek: zachowanych: 32, brakujących: 13

Piszczałki głosu *Principal 2'* wypełniają frontową część pozytywu. W prospekcie ustawionych jest w układzie chromatycznym 26 największych piszczałek, największa z nich przylega do lewej krawędzi ramy okalającej pole. Pozostałe piszczałki znajdują się tuż za prospektem po prawej stronie, ich rozmieszczenie na klocu jest nieregularne. Wszystkie piszczałki ustawione są pionowo. Stabilność całego pola piszczałkowego wzmocniona jest za pomocą drewnianego grzebienia z zawieszakami, który ukośnie spina dwie krawędzie frontowej części prospektu. Korpusy piszczałek cylindryczne, otwarte, bez dostroików. Piszczałki prospektowe przyozdobione są na korpusach oraz na nogach puncowanymi guzami. Kompletny głos składa się z 45 metalowych piszczałek. Liczba zachowanych do chwili obecnej wynosi 32 sztuki oraz 5 fragmentów, które są częściami najmniejszych piszczałek. Stwierdza się znaczną ilość uszkodzeń mechanicznych w postaci wgnieceń i skrzywień. Korpusy i nogi kilku piszczałek są całkowicie zgniecione lub obcięte. Wśród najmniejszych piszczałek dostrzec można ślady późniejszych uzupełnień. (fot. nr5)

Fotografie

Fot. nr 1

Fot. nr 2

Fot. nr 3

Fot. nr 4

Fot. nr 5

3. Wykaz prac remontowych i konserwatorskich.

- Unieszkodliwienie drewnojadów oraz impregnacja wszystkich drewnianych elementów pozytywu.
- Demontaż oraz konserwacja wiatrownicy: czyszczenie, sklejenie poszczególnych elementów, uszczelnienie kanceli, całkowita wymiana okleiny, naprawa i montaż kloca, naprawa i montaż zasuw głosowych.
- Konserwacja klawiarury i jej traktury: czyszczenie klawiatury, uzupełnienie ubytków i rekonstrukcja zniszczonych klawiszy, wymiana i montaż skórzanych pasków mocujących, filcowanie, kaszmirowanie i regulacja klawiatury. Konserwacja i naprawa traktury.
- Miechy: konserwacja, wymiana zużytych elementów skórzanych, naprawa i uszczelnienie konduktu i otworu wlotowego do wiatrownicy, naprawa zaworów zwrotnych.
- Odrobaczenie, naprawa i konserwacja wszystkich piszczałek drewnianych.
- Rekonstrukcja brakujących piszczałek metalowych, Naprawa zachowanych piszczałek metalowych: czyszczenie, likwidacja odkształceń mechanicznych, lutowanie elementów rozwarstwionych, naprawa uszczelnienia głosów krytych.
- Intonacja poszczególnych głosów oraz ich strojenie.
- Konserwacja prospektu oraz całej polichromii pozytywu, według wskazań Konserwatora.

Referent Legnickiej Kurii Biskupiej
d.s. Muzyki Kościelnej

Ks. mgr lic. Piotr Dębski
muzykolog